

Iwona M. Batyk

**DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA
GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH
W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM**

***NON-AGRICULTURAL ACTIVITIES ON ORGANIC FARMS
IN THE WARMIA AND MAZURY VOIVODESHIP***

Streszczenie

Wzrost zarówno liczby gospodarstw ekologicznych jak i powierzchni zajętej przez uprawy prowadzone metodami ekologicznymi świadczy o dużym zainteresowaniu rolników takim systemem gospodarowania. Jednak aby ta tendencja się utrzymała, rolnikom musi się opłacać przestawianie gospodarstw konwencjonalnych na ekologiczne.

W opracowaniu podjęto próbę zidentyfikowania powodów przestawienia systemu gospodarowania na produkcję ekologiczną. Na podstawie przeprowadzonych badań określono również motywy podjęcia działalności agroturystycznej w gospodarstwach ekologicznych, relację pomiędzy dochodami i kosztami w takiej działalności oraz poznano rynki zbytu produktów wytwarzanych w gospodarstwach ekologicznych.

Słowa kluczowe: gospodarstwa ekologiczne, pozarolnicze źródła dochodów, działalność agroturystyczna

Summary

Increase in the number of organic farms and the area occupied by the crops grown organically demonstrates the interest of farmers this farming system. To maintain this trend, farmers must pay adjustment conventional farms to organic.

This paper presents results of research aimed at understanding the reasons for the switch management system for organic pro-

duction. Based on the survey also identified motifs take agrotourist activities on organic farms, the relationship between revenue and costs in this business and markets for the products produced on organic farms.

Key words: *organic farms, non-farm sources of income, agrotourism activities*

WPROWADZENIE

Rolnictwo ekologiczne jest systemem zrównoważonym pod względem ekologicznym, ekonomicznym i społecznym. Nie obciąża on środowiska naturalnego, ponieważ jest to system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej, bazującej na środkach naturalnych, o bardzo małym stopniu przetworzenia technologicznego. W wyniku aktywizacji naturalnych zasobów i biologicznych mechanizmów produkcyjnych rolnictwo ekologiczne jest w stanie zapewnić trwałą żyzność gleby, zdrowotność zwierząt oraz wysoką jakość płodów rolnych [Adamowicz M., 1999].

Rozwój rolnictwa ekologicznego jest uzależniony od jego opłacalności oraz konkurencyjności w stosunku do innych systemów produkcji. Efektywność ekonomiczna zależy od stosunku kosztów ponoszonych na produkcję oraz dochodów uzyskiwanych ze sprzedaży surowców i produktów ekologicznych. W wielu krajach Europy Zachodniej produkty ekologiczne cieszą się ogromnym zainteresowaniem i konsumenci są skłonni zapłacić za nie kilkakrotnie więcej niż za produkty pochodzące z upraw i hodowli nieekologicznych. W ekologicznym sposobie gospodarowania są znacznie mniejsze nakłady materiałowo-pieniężne na produkcję rolną. Dotyczą one nawozów sztucznych, środków ochrony roślin czy pasz. Dotacje z tytułu prowadzenia produkcji rolniczej przyjaznej dla środowiska oraz duży udział rolników w programach rolnośrodowiskowych przyczyniają się do tego, iż dochody uzyskiwane w takich gospodarstwach są porównywalne z dochodami w gospodarstwach konwencjonalnych. Zakaz stosowania nawozów sztucznych (szczególnie azotowych, których wytwarzanie generuje ogromne zapotrzebowanie energetyczne) powoduje zmniejszenie energochłonności produkcji ekologicznej.

GOSPODARSTWA EKOLOGICZNE W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się w Polsce wzrost zarówno liczby gospodarstw ekologicznych, jak i powierzchni zajętej przez uprawy prowadzone metodami ekologicznymi. W 2009 r. odnotowano wzrost liczby producentów ekologicznych o 14,6 % w porównaniu z liczbą w 2008 r., a w 2010 r. liczba

producentów wzrosła o 20,3 % w stosunku do stanu z 2009 r. W 2011 r. wzrost ten wyniósł 13,8% w odniesieniu do 2010 r. W województwie warmińsko-mazurskim wzrost liczby producentów ekologicznych wynosił odpowiednio: 42,6% w 2009 r. w stosunku do 2008 r., 50,1% w 2010 r. w odniesieniu do 2009 r. i 32,9% w 2011 r. w porównaniu z liczbą w 2010 r.

Zdecydowana większość producentów ekologicznych w Polsce to ekologiczni producenci rolni. Wśród wszystkich producentów ekologicznych stanowili oni w roku: 2007 – 97,9%, 2008 – 98%, 2009 – 98,1%, 2010 – 98,2% i w 2011 r. – 98,3%.

Tabela 1. Producenci ekologiczni w Polsce i woj. warmińsko-mazurskim w latach 2007-2011

Table 1. Organic producers in Poland and Warmia and Mazury Voivodeship in 2007-2011

Rok	Producenci ekologiczni		Ekologiczni producenci rolni	
	w Polsce	w woj. warmińsko-mazurskim	w Polsce	w woj. warmińsko-mazurskim
2007	12121	781	11870	773
2008	15206	1069	14896	1059
2009	17423	1524	17091	1514
2010	20956	2288	20582	2279
2011	23847	3040	23449	3033

Zródło: opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010

Source: own elaboration based on the Report on the state of organic farming in Poland in 2009-2010

Wzrost zarówno liczby gospodarstw ekologicznych jak i powierzchni zajętej przez uprawy prowadzone metodami ekologicznymi świadczy o dużym zainteresowaniu rolników takim systemem gospodarowania. Jednak aby ta tendencja się utrzymała, rolnikom musi się opłacać przestawianie gospodarstw konwencjonalnych na ekologiczne. Zwiększona pracochłonność produkcji ekologicznej oraz mniejsza jej wydajność powinny być zrównoważone wyższymi cenami sprzedawanych z gospodarstwa produktów. O tym jednak decydują lokalne uwarunkowania rynkowe.

Przychody gospodarstw rolniczych w Polsce maleją niezależnie od sposobu prowadzenia produkcji. Gospodarstwa konwencjonalne spadek dochodów rekompensują sobie obniżeniem nakładów na produkcję – mniej nawozów mineralnych, środków ochrony roślin, mniejsze inwestycje itd. Gospodarstwa ekologiczne w mniejszym stopniu są uzależnione od zewnętrznych zakupów, stąd też ich dochody mimo mniejszych plonów są podobne lub nieco wyższe od gospodarstw konwencjonalnych. Istotnym czynnikiem jest tu wielkość gospodarstwa i wielkość produkcji towarowej. Gospodarstwa małe (do 5 ha) produkujące na miejscowy rynek, pod potrzeby agroturystyki i dla potrzeb konkretnego odbior-

cy odnotowują istotny wzrost przychodów, który może zrekompensować rosnące wydatki rodziny. Gospodarstwa o dużym areale prowadzące mniej intensywną produkcję uzyskują niskie plony i w efekcie niskie przychody. Istotnym czynnikiem jest możliwość otrzymania dopłat do produkcji ekologicznej. Mimo, iż zaleca się, aby każde gospodarstwo rolne prowadziło produkcję zwierzęcą, wiele gospodarstw ekologicznych jej nie prowadzi lub prowadzi w minimalnej skali. Analiza ekonomiczna wskazuje, że produkcja ekologiczna może być prowadzona niezależnie od wartości bonitacyjnej gleb. W gospodarstwach na słabszych glebach warunkiem powodzenia jest utrzymanie odpowiedniego poziomu produkcji zwierzęcej. Skala produkcji jest uzależniona od wielkości gospodarstwa. W Polsce średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego przewyższa znacznie średnią powierzchnię gospodarstwa konwencjonalnego. Duże gospodarstwa są ukierunkowane na produkcję roślinną, zaś małe na produkcję owocowo-warzywniczą [Pałka E., 2005].

Rolnictwo ekologiczne jest dużą szansą dla województwa warmińsko-mazurskiego. Ze względu na pracochłonny system produkcji odgrywać może pozytywną rolę w łagodzeniu bezrobocia na wsi, zagospodarowując nadwyżki siły roboczej. Małym gospodarstwom rolnym, których jest na terenie województwa warmińsko-mazurskiego wiele, daje szansę na przetrwanie i rentowność. Właściciele tych gospodarstw, często położonych na słabych glebach wykazują niezwykłą aktywność w poszukiwaniu rozwiązań poprawiających ich sytuację ekonomiczną.

Poza dochodem rolniczym decydującym o sytuacji ekonomicznej gospodarstw ekologicznych duże znaczenie mają dochody pozarolnicze, takie jak: emerytury i renty, zarobki z tytułu zatrudnienia lub prowadzenia dodatkowej działalności gospodarczej. Na sytuację ekonomiczną gospodarstw znaczący wpływ mają również dotacje do ekologicznych metod produkcji oraz wyższe ceny zbytu uzyskiwane głównie w sprzedaży bezpośredniej. Gospodarstwa ekologiczne łączą również działalność rolniczą ze świadczeniem usług agroturystycznych. Rozwojowi rolnictwa ekologicznego w województwie warmińsko-mazurskim sprzyjają takie czynniki jak: małe skażenie środowiska, wysoki udział obszarów chronionych w ogólnej powierzchni, warunki środowiska naturalnego, zainteresowanie turystów wypoczynkiem na obszarach wiejskich oraz dotacje do rolnictwa ekologicznego i działań rolno-środowiskowych podejmowanych przez rolników.

CEL, ZAKRES I METODYKA BADAŃ

Na podstawie danych uzyskanych z Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Olsztynie sporządzono inwentaryzację gospodarstw ekologicznych prowadzących działalność agroturystyczną, znajdujących się w województwie warmińsko-mazurskim.

Dla potrzeb realizacji celu opracowania przeprowadzono badania w 48 losowo wybranych gospodarstwach ekologicznych świadczących usługi agroturystyczne. W badaniach ankietowych wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, zrealizowanego techniką wywiadu bezpośredniego. Celem przeprowadzonych badań było m.in.:

- poznanie powodów przestawienia systemu gospodarowania na produkcję ekologiczną,
- określenie motywów podjęcia działalności agroturystycznej w gospodarstwach ekologicznych,
- zbadanie relacji pomiędzy dochodami i kosztami,
- ocena popytu na produkty ekologiczne oraz
- identyfikacja rynków zbytu dla produktów wytwarzanych w gospodarstwie.

WYNIKI BADAŃ

Z danych uzyskanych z Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Olsztynie wynika, iż w województwie warmińsko-mazurskim niewielki odsetek wiejskich kwater turystycznych prowadzi gospodarstwa ekologiczne (3,5% w 2010 r. i 4,2% w 2011 r.). Biorąc pod uwagę ogólną liczbę gospodarstw ekologicznych jedynie 3,1% w 2010 r. i 2,8% w 2011 r. gospodarstw ekologicznych świadczyło usługi agroturystyczne na terenie Warmii i Mazur.

Tabela 2. Wiejskie kwatery turystyczne w województwie warmińsko-mazurskim
Table 2. Rural tourist accommodation in the Warmia and Mazury Voivodeship

Lp.	Powiat	Liczba wiejskich kwater turystycznych			
		Ogółem		Gospodarstwa ekologiczne świadczące usługi turystyczne	
		2010	2011	2010	2011
1	Bartoszyce	41	41	6	6
2	Braniewo	12	12	2	2
3	Działdowo	21	21	1	1
4	Elbląg	40	40	1	1
5	Ełk	94	101	2	3
6	Giżycko	368	393	3	3
7	Gołdap	17	28	3	3
8	Ława	53	60	2	2
9	Kętrzyn	29	39	2	2
10	Lidzbark Warmiński	28	28	0	0
11	Mragowo	250	266	25	29
12	Nidzica	14	16	0	0
13	Nowe Miasto Lubawskie	23	22	0	0
14	Olecko	32	32	4	4

Lp.	Powiat	Liczba wiejskich kwater turystycznych			
		Ogółem		Gospodarstwa ekologiczne świadczące usługi turystyczne	
		2010	2011	2010	2011
15	Olsztyn	192	217	6	11
16	Ostróda	110	107	5	5
17	Pisz	447	381	5	8
18	Szczytno	134	138	2	2
19	Węgorzewo	139	52	2	2
Ogółem w województwie		2044	1994	71	84

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Olsztynie

Source: own elaboration based on Warmia and Mazury Agricultural Advisory Centre in Olsztyn

W badanej grupie przewagę stanowili mężczyźni (72,9%), osoby wieku 41-50 lat (54,2%), z wykształceniem wyższym rolniczym (37,5%) oraz średnim (33,3%). Większość gospodarstw zajmowało powierzchnię do 5 ha każde (45,8%), jedynie 6,3% posiadało areał powyżej 20 ha.

Tabela 3. Charakterystyka respondentów
Table 3. Characteristics of respondents

Lp	Badane cechy	% respondentów				
1	Płeć	kobieta 27,1	mężczyzna 72,9			
2	Wiek	do 30 lat 4,2	31-40 lat 22,9	41-50 lat 54,2	51-60 lat 16,6	> 60lat 2,1
3	Wykształcenie	podstawowe 2,1	zawodowe 14,6	średnie 33,3	wyższe rolnicze 37,5	Wyższe pozarolnicze 12,5
4	Powierzchnia gospodarstwa	do 5 ha 45,8	5-10 ha 29,2	10-20 ha 18,7	> 20 ha 6,3	
5	Okres prowadzenia działalności	Krócej niż rok	1-3 lata	> 3 lat		
	gospodarstwo ekologiczne	4,2	56,2	39,6		
	działalność agroturystyczna	4,2	45,8	50		

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

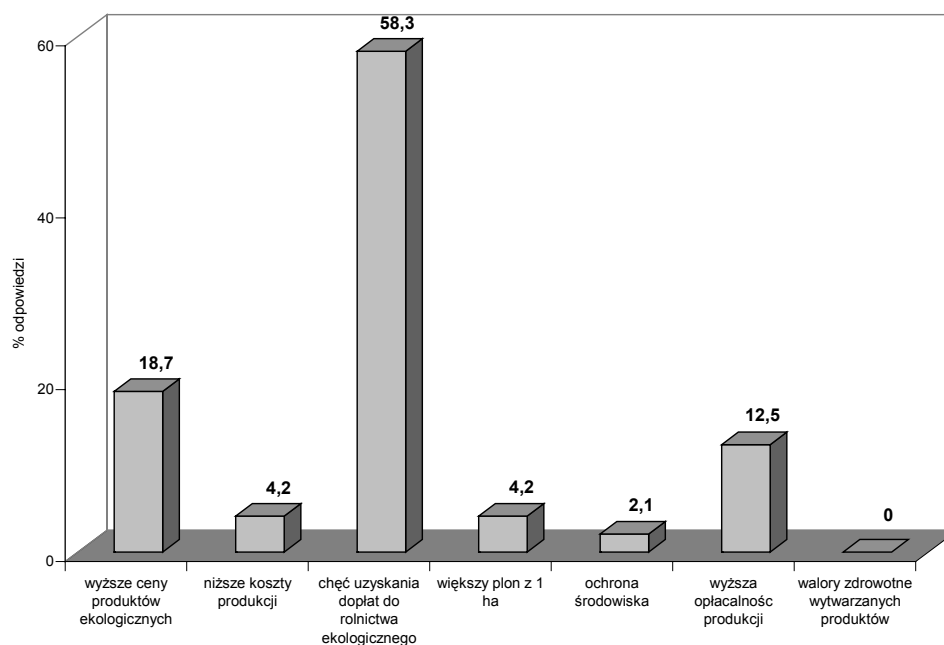
Source: own elaboration

Połowa ankietowanych gospodarstw prowadziła działalność agroturystyczną powyżej 3 lat, natomiast certyfikat ekologicznej produkcji od ponad 3 lat posiadało 39,6% obiektów. Niewielki odsetek badanych (po 4,2%) deklaroowało zarówno ekologiczny system gospodarowania, jak i prowadzenie agrotu-

rystyki od niespełna roku. Ponad połowa (56,2%) gospodarstw posiadała ekologiczny certyfikat 1-3 lata, zaś dodatkową działalność w tym okresie podjęło 45,8% obiektów.

Głównym powodem przestawienia działalności na ekologiczny system gospodarowania była chęć uzyskania dopłat do produkcji ekologicznej (58,3%). Uzyskany wynik badań jest bardzo niepokojący w perspektywie zmian zachodzących w polityce rolnej oraz zmieniających się kryteriów dofinansowania takiej działalności.

Dla pozostałych respondentów motywem były: wyższe ceny produktów – 18,7%, wyższa opłacalność produkcji – 12,5%, niższe koszty produkcji i większy plon z 1 ha (odpowiednio po 4,2%) oraz ochrona środowiska (2,1%).

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych
Source: own elaboration

Rysunek 1. Motywy przestawienia działalności na ekologiczny system gospodarowania
Figure 1. Themes change the activity of the organic forming system

Dzięki produkcji warzyw i owoców, hodowli kóz i drobiu (głównie kur rasy zielononóżka kuropatwiana) badane gospodarstwa osiągały wysoką wartość produkcji i dochodu rolniczego. Wskaźniki te były wysokie dzięki prowadzonej działalności agroturystycznej oraz sprzedaży bezpośredniej swoich produktów.

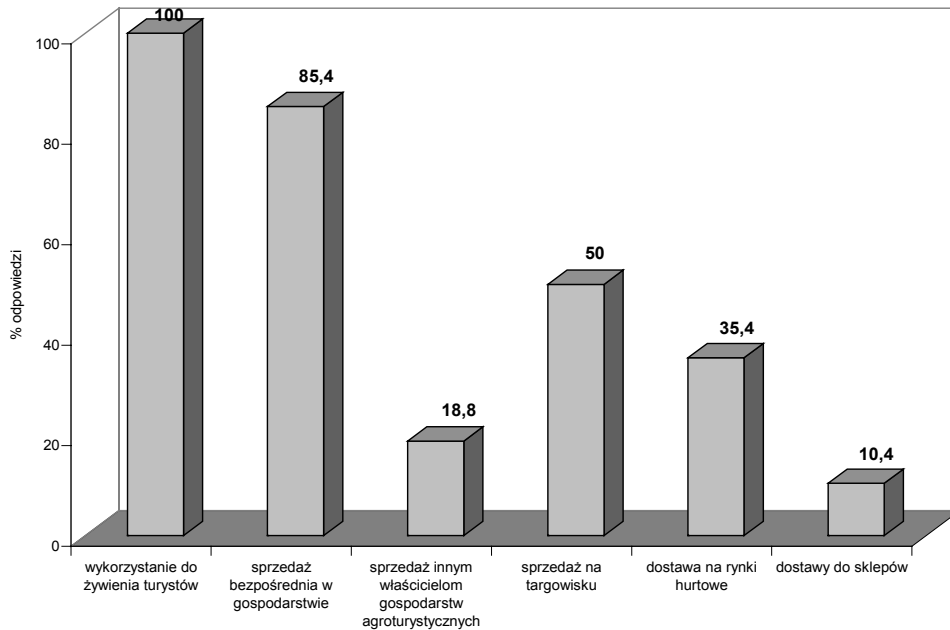
Trzema głównymi powodami podjęcia działalności agroturystycznej w gospodarstwach ekologicznych okazały się: dodatkowe dochody (91,7%), możliwość sprzedaży bezpośredniej swoich produktów (85,4%) oraz szansa na zatrudnienie członków rodziny (77,1%). Ten ostatni motyw jest niezwykle istotny dla mieszkańców obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim. Ze względu na pracochłonny system produkcji, rolnictwo ekologiczne odgrywać może pozytywną rolę w łagodzeniu bezrobocia na wsi. Gospodarstwa ekologiczne prowadzące działalność agroturystyczną są szansą na zatrudnienie wielu osób, które nie są w stanie rozpocząć własnej działalności lub nie mają możliwości zatrudnienia w innych sektorach gospodarki.

Popyt na wypoczynek na wsi oraz panująca moda na produkty ekologiczne były powodem podjęcia działalności agroturystycznej w gospodarstwach ekologicznych dla 29,2% badanych, natomiast wykorzystanie potencjału gospodarstwa rolnego było istotne przy podjęciu takiej działalności dla 16,6%.

Zdecydowana większość badanych rolników zadeklarowało korzystną relację dochodów do kosztów w związku z prowadzoną działalnością agroturystyczną (77,1%). Relacja ta była niekorzystna jedynie dla 14,6% respondentów, zaś 8,3% nie potrafiło wskazać zależności. Wszyscy rolnicy akcentowali zmniejszenie kosztów związanych z wyżywieniem gości poprzez wykorzystanie swoich surowców i produktów. W ofercie turystyki wiejskiej i agroturystyki wyżywienie stanowi znaczącą pozycję. Najlepszym sposobem na obniżenie kosztów usług żywieniowych świadczonych gościom jest zagospodarowanie surowców spożywczych z własnych upraw czy hodowli, które to umożliwia również zbyt produktów na miejscu w gospodarstwie, ogranicza czas związany z zakupami, a przede wszystkim poprawia jakość wyżywienia i podwyższa atrakcyjność gospodarstwa. Dobre rozpoznanie potrzeb rynku i preferencji konsumentów oraz możliwość sprzedaży bezpośredniej produktów ekologicznych pozwalają podjąć takie kierunki produkcji, na jakie jest zapotrzebowanie i zbyt np. ekologiczny sposób uprawy i hodowli, tradycyjne metody przetwarzania żywności.

W badanych gospodarstwach ekologicznych dochody pozarolnicze odgrywały znaczącą rolę w strukturze dochodu osobistego. Dochody te pochodziły głównie z takich źródeł jak: świadczenie usług noclegowych i gastronomicznych, bezpośrednia sprzedaż surowców i produktów turystom przebywającym w gospodarstwie, sprzedaż na targowiskach, dostawa na rynki hurtowe, sprzedaż surowców i produktów ekologicznych innym właścicielom gospodarstw agroturystycznych.

Zdecydowana większość rolników nie miała problemów ze sprzedażą swoich produktów (87,5%), natomiast niewielkie problemy zbytu deklarowało 12,5% respondentów. Wyniki badań potwierdziły ogromny popyt na żywność ekologiczną (91,7%). Rynek produktów ekologicznych w Polsce pozostawia jeszcze wiele do życzenia. Należy jednak sądzić, że wraz ze wzrastającą świadomością ekologiczną Polaków, rynek tej żywności w Polsce będzie się intensywnie rozwijał zarówno po stronie popytu jak i podaży.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych
Source: own elaboration

Rysunek 2. Rynki zbytu produktów wytwarzanych w gospodarstwach ekologicznych
Figure 2. Markets for the products produced on organic farms

PODSUMOWANIE

Nowe wyzwania jakie pojawiają się w ostatnich latach, są nie tylko związane z odejściem od rolnictwa konwencjonalnego, ale skierowane na poszukiwanie i podejmowanie ekologicznych metod produkcji żywności, upraw nowych gatunków roślin, alternatywnych hodowli czy przetwórstwa żywności. W celu wykorzystania rosnącego zapotrzebowania na wypoczynek na wsi, usługi oraz produkty ekologiczne, coraz częściej gospodarstwa ekologiczne podejmują działalność eko- i agroturystyczną. Zaznacza się powrót do dawnych gatunków ras i odmian zbóż, drzew owocowych oraz zapomnianych smaków. Nabywcy poszukują produktu złożonego nie tylko z podstawowych usług noclegowo-gastronomicznych, ale przede wszystkim z wielorakich propozycji mieszkańców wsi, wśród których znajduje się ciekawa oferta pobytu w gospodarstwie ekologicznym, możliwość zakupu produktów ekologicznych, poznawanie pracy rolnika i uczestnictwa w codziennym jego życiu.

Rolnictwo ekologiczne może być konkurencyjne wobec rolnictwa konwencjonalnego. Jednakże z reguły podstawą opłacalności tego sposobu gospodarowania są wyższe ceny ziemiopłodów oraz dopłaty uzyskiwane z tytułu gospodarowania przyjaznego dla środowiska. Niepokojący wynik badań, odnoszący się do chęci uzyskania dopłat, jako głównego powodu funkcjonowania gospodarstwa ekologicznego, budzi niepokój i skłania do zastanowienia się nad przyszłością gospodarstw ekologicznych.

Rolnicy coraz częściej poszukując alternatywnych źródeł dochodów, decydują się na podejmowanie działalności agroturystycznej. Działalność taka może zapewnić uzyskiwanie większych dochodów oraz stworzyć szansę na zatrudnienie członków rodziny. Każde miejsce pracy pośrednio także przyczynia się do aktywizacji lokalnego rynku pracy. Tworzenie nowych możliwości zatrudnienia staje się realną szansą zarobkowania poza gospodarstwem rolnym dla różnych grup ludności wiejskiej, którzy nie są w stanie sprostać wymaganiom gospodarki rynkowej.

BIBLIOGRAFIA

- Adamowicz M. *Wspólna polityka rolna Unii Europejskiej. Doświadczenia – problemy – perspektywy* [w:] Dostosowanie podstawowych rynków rolnych w Polsce do integracji z Unią Europejską, SGGW, Warszawa 1999.
- Pałka E., *Ekonomiczne aspekty produkcji rolniczej metodami ekologicznymi w województwie świętokrzyskim*, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich Nr 1/2005, PAN Oddział w Krakowie, Kraków–w 2005, s. 57-67.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010*, Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa 2011, s. 19-24.

Dr inż. Iwona Michalina Batyk
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Towaroznawstwa i Badań Żywności
Pl. Cieszyński 1, 10-726 Olsztyn
tel. 89 524-52-09
e-mail: iwona.batyk@uwm.edu.pl